

Medvěd

Text: Miroslav Kutal / Foto: Karel Brož

šelma samotářská a odsuzovaná

Poslední medvěd byl v Čechách zastřelen v roce 1856.

„... Nakonec se posadila vedle mne. Po chvíli posunula po kmeni tlapu k mé ruce a velice jemně se jí dotkla. Já jsem natáhl ruku k jejímu čenichu a přešel ukazovákem po horním pysku s hojnými pletenci svalů; ona jej ohrnula, aby se seznámila s mými prsty. Dovolila mi, abych jí sáhl na zuby a potom, aniž bych dobře věděl, proč to dělám - jsem jí vsunul ruku do tlamy a přešel jí po žebroví patra. Mohla si smlsnout na mé ruce (a na všem ostatním), ale neudělala to...“

Tak popisuje Kanadán Charlie Russell v předmluvě své knihy *S láskou grizzly* jedno ze svých mnohých setkání s medvědy v divočině. Severoamerický medvěd grizzly, ačkoliv dosahuje zhruba dvakrát tak velké hmotnosti jako náš medvěd, je ve skutečnosti s naším medvědem blízce příbuzný. Charlie Russell se celý život potýkal s grizzlymi, o kterých se soudí, že jsou značně nebezpečnější než medvědi obývající Evropu. Ve své knize líčí zkušenosti z šestiletého soužití s medvědy na Kamčatce, v oblasti s nejvyšší hustotou hnědých medvědů na světě. I proto je užitečné se o dílo člověka, který svůj život zasvětil poznání soužití lidí a medvědů, zajímat.

Společně s vlky a rysy patří medvědi mezi živočišné druhy výrazně se podílející na fungování lesních ekosystémů střední Evropy. Medvědi

Medvědí stopa je dlouhá asi 20 cm.

například účinně likvidují zdechliny nebo rozšiřují semena plodů, kterými se živí. Na území dnešní České republiky byly všechny velké šelmy v minulosti vyhubeny. Současný, zčásti cílený, zčásti spontánní návrat ze Slovenska, kde tito predátoři zcela vyhubeni nebyli nikdy, má za následek i odmítavé postoje veřejnosti. Mnoho lidí se obává ohrožení osobní bezpečnosti v přírodě a škod na hospodářských zvířatech. Zatímco návrat rysa a vlka na naše území je snadno ospravedlnitelný už jen z toho důvodu, že člověku tyto šelmy nebezpečné nejsou, medvědi představují pro člověka určitou hrozbu, pokud nejsou dodržována základní pravidla, jak se v oblastech s výskytem medvědů chovat. Proto, abychom se nebezpečí vyvarovali, měli bychom alespoň něco málo o životě medvědů vědět.

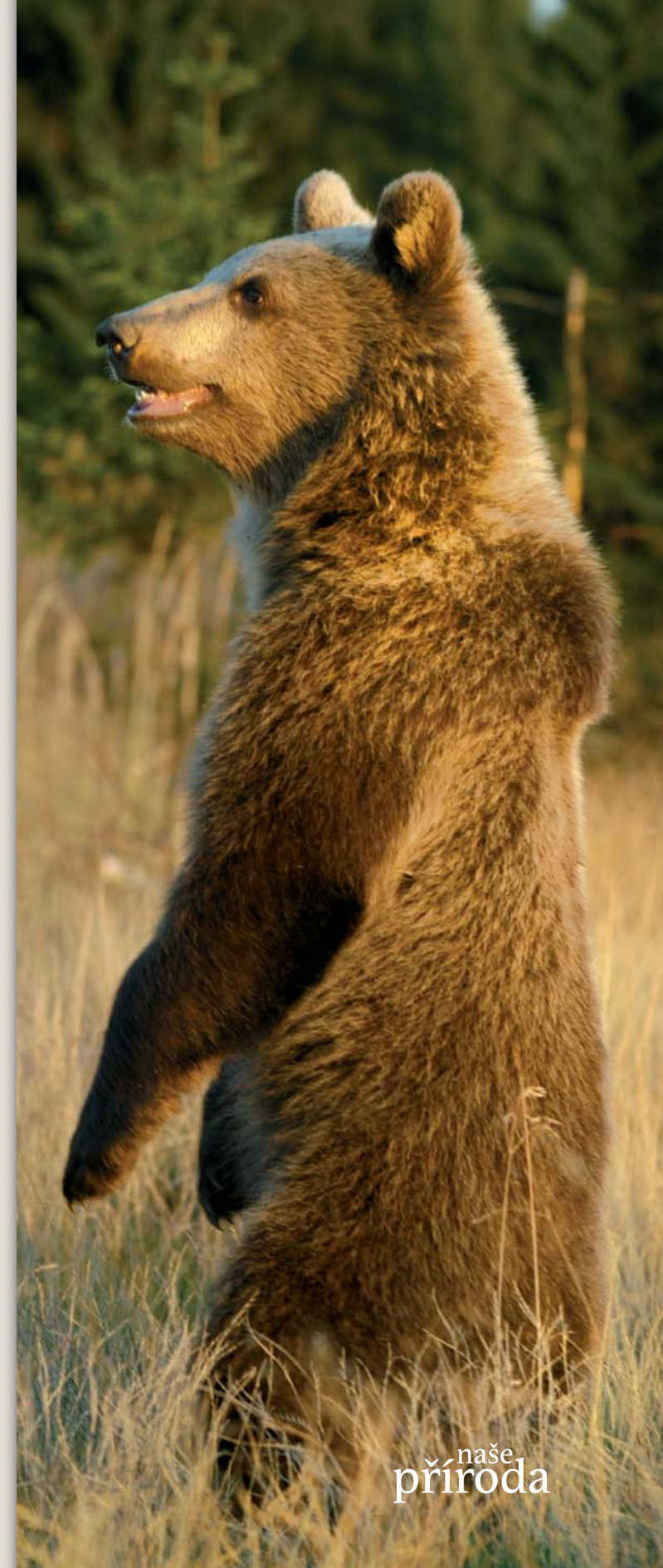
Medvěd hnědý má obrovský areál výskytu sahající od Evropy přes severní Asii až po Japonsko a Severní Ameriku. Mimo několika ostrovů obývali medvědi v minulosti celou Evropu. S příchodem civilizace se areál

rozšíření medvěda hnědého zmenšil o 75 %, dnes na planetě žije zhruba 50 000 jedinců. Tento odhad však zahrnuje i evropskou část Ruska, kde se vyskytují plné tři čtvrtiny evropské medvědí populace. V jižní a západní Evropě člověk lovil medvědy kvůli ochraně dobytka a zároveň soustavně ničil vhodné biotopy, takže současný výskyt je tu vázán jen na několik izolovaných populací v horách (Alpy, Apeniny, Balkán, Dináry, Pyreneje). Česká republika má výhodu, že přímo navazuje na souvislý areál výskytu medvěda na Slovensku, potažmo v Karpatech, kde se vyskytuje zhruba 8 000 medvědů. Karpatská populace je po východoevropské druhá nejpočetnější v Evropě. Z analýz DNA také vyplynulo, že karpatské medvědi jsou více příbuzní sibiřským a kamčatským medvědům než medvědům z Bulharska, Slovinska, bývalé Jugoslávie a Řecka.

14. listopadu 2006 tomu bylo přesně 150 let, kdy byl na Šumavě zastřelen poslední medvěd na území Čech. Jinde v Čechách byl medvěd vyhuben mnohem dříve, většinou už v průběhu 17. a 18. století. Naopak na Moravě, kde medvědi měli možnost přicházet ze Slovenska, se udrželi déle. Poslední zde padl až koncem 19. století v roce 1893 v panství Hukvaldy. Do Beskyd se medvědi vrátili poté, když k nám v sedmdesátých letech 20. století expandovala slovenská populace. Ojedinelé potulky byly ovšem nepravidelně zaznamenány již dříve. Nyní se v Beskydech, v jediné oblasti ČR, trvale vyskytuje 2–5 jedinců, kteří zde i přezimují. Sousední Slovensko se škálou vhodných biotopů a provázaností s jádrem karpatské populace obývá asi 700 medvědů hnědých.

Jak se chovat v oblastech s výskytem medvěda?

- Pokud jste chovatelé, chraňte svá zvířata elektrickými ohradníky nebo vyvířenými pastýřskými psy.
- Pokud bydlíte v oblasti s výskytem medvěda, snažte se zamykat vaše popelnice, pravidelně je vyvážet a nedávat tak medvědům příležitost zkoumat jejich obsah.
- Dodržujete zákaz vstupu do přírodních rezervací, klidových oblastí a zákaz sběru lesních plodů v těchto místech.
- Pokud táboříte volně v přírodě, nepřipravujte kořeněná jídla a nepoužívejte deodoranty a jiné produkty neobvyklých vůní. Medvědi mají vynikající čich a jsou různými pachy neodolatelně vábeni.
- Nenechávejte v přírodě ani poblíž tábořiště žádné zbytky jídla, rozbalte jen tolik jídla, kolik sníte.
- Držte se turistických tras. Pokud procházíte nepřehledným terénem, lámejte klacky nebo si zpívejte, aby o vás medvědi včas věděli a měli možnost se vám vyhnout.
- Vyhněte se medvědovi, kterého potkáte a zatím o vás neví. Tiše se vzdalte a kontrolujte medvědo chování.
- Pokud si vás medvěd všiml, pravděpodobně se bude snažit utéct. Nedívejte se medvědovi přímo do očí (to je výzva k souboji), ale předstírejte, že o něm nevíte (to medvěda uklidní), mluďte klidným hlubokým hlasem, po očku sledujte medvědo chování a pomalu se vzdalujte, neutíkejte!
- Pokud vás medvěd sleduje, upustěte kus oděvu nebo jiný předmět, který může upoutat jeho pozornost.
- V případě útoku si lehněte na břicho a chraňte si lokty šíjí, hlavu a nehýbejte se – medvěd o vás ztratí zájem.
- Pokud naleznete pobytový znak medvěda – stopu, sloupaný strom nebo medvědí trus, zdokumentujte váš náález a informujte Správu Chráněné krajinné oblasti nebo Hnutí DUHA, pomůžete nám tak s výzkumem těchto šelem.

*Vody se medvědi nebojí, čile plavou a pro potravu se dokážou i potápět.
Při koupeli zbývá čas i na přátelské laškování.*

naše
příroda

Ze všech šelem mají právě medvědi čich nejlépe vyvinutý, jen povrch čichové sliznice je 100 krát větší než u člověka.

Medvěd hnědý je největší evropská šelma. Samci dosahují průměrné hmotnosti 170–190 kg, samice 140–160 kg, nejvyšší dosažená hmotnost může být ale podstatně větší, až 300 kg i více. I přes takovou velikost není medvěd žádná krvežíznivá šelma, naopak je z 60–90 % vegetarián a větší část živočišné potravy tvoří různé larvy brouků, kukly mravenců a jiný hmyz. Složení potravy se značně mění během roku, medvěd pružně reaguje na dostupnost různých potravních zdrojů. Na jaře se rád popásá na čerstvé trávě a pupenech rostlin, na podzim se živí především borůvkami, malinami, ostružinami, šípky, jeřabinami, borovicovými semínky, bukvicemi a dalšími plody rostlin. Zvláště oblíbené má také zdechliny různých zvířat, takže v lese plní důleži-

tou sanitární funkci, protože zabranňuje šíření nálezů. Neznamena to ale, že medvědi nejsou schopni ulovit živou potravu; mohou běžet velmi rychle, přesto mládě spárkaté zvěře uloví jen výjimečně. Raději využívají kořisti ulovenou například rysem, který naráz zkonsumuje jen velmi malé množství. Schopnost maximálně využívat aktuálně dostupnou potravu je důležitá hlavně na podzim, kdy medvědi potřebují nabrat tukové zásoby na zimu.

Zimu medvědi tráví zimním spánkem, který je označován jako nepravý. Tělesná teplota se během tohoto polospánku sice snižuje jen minimálně, ale zpomaluje se frekvence dýchání a tep. Medvědi v zimě nevylučují trus ani moč, nýbrž dochází k jakési recyklaci pro-

duktů metabolismu a na konci tlustého střeva se vytvoří zátka ze suchého trusu, kterou medvěd vytlačí až na jaře dalšího roku. Délka zimního spánku je 75–120 dní, zpravidla od poloviny listopadu do poloviny března. Medvěd se však může probudit i dřív, například v době zimních oblev, a znovu ulehnout. Podněty z okolí, hlavně zvukové, je schopen přijímat a mohou ho ze spánku také lehce probudit.

Zimní brloh, ve kterém medvědi tráví zimní spánek, může být malá jeskyňka, jeden metr hluboká díra ve svahu vyhrabaná medvědem samotným nebo jen nakupená hromada chrástí. Ve Finsku medvědi s oblibou „brloží“ ve velkých mraveništech, která jsou v tamních podmínkách poměrně častá. Vnitřek brlohu si medvědi vystylají mechem nebo větvičkami, zvláště pečlivě tak činí březí samice, protože medvídata se rodí právě v lednu, kdy medvědi spí v brlohích.

Medvěd hnědý patří mezi teritoriální samotářská zvířata, to znamená, že si vyznačuje území, ve kterém nalézá všechny podmínky pro život a brání ho proti jiným medvědům. K prolomení hranic dochází pouze v době páření a někdy v době hojnosti potravy na podzim, kdy se i několik jedinců na jednom místě navzájem toleruje. Velikost teritoria, rámcově 10–1 600 km², závisí na množství dostupných letních i zimních úkrytů, zdrojů potravy, ale také na velikosti celé medvědí populace v daném území. Ke značení svého teritoria medvědi preferují jehličnaté stromy, ze kterých škrábají kůru a zakusují se do dřeva. Výškou záhryzu medvědi signalizují ostatním svou výšku a také se o ronící pryskyřici hojně otírají a na strom močí. Je nepochybné, že hlavní část předáva-

né informace je čichová. Ze všech šelem mají právě medvědi čich nejlépe vyvinutý – jen povrch čichové sliznice je 100 krát větší než u člověka.

Hlavní období páření probíhá nejčastěji od konce května do začátku srpna. Milostná předehra, tzv. epigamní chování, bývá složitá a někdy vcelku zdoluhavá, dokud se medvědice neosmělí přijmout nápadníka do své blízkosti. Pokud více medvědí samců usiluje o jednu samici, dochází také k výhrůžkám ceněním zubů, řevu a někdy i k soubojům. Zvláštností zárodečného vývoje medvědů je tzv. utajená březost, kdy se vývoj zárodku po oplodnění zastaví a pokračuje až na podzim. Z toho důvodu porody i navzdory rozdílnému datu početí probíhají ve stejném období, od konce prosince do února, v době zimního spánku. Utajená březost samic

Takového medvědího mrňouse v přírodě nespátříme, je mu pouhých 35 dní. Mláďata se rodí v zimě v brlohu a na jaře vyvádí medvědice už několika-měsíční skotačící medvídata. V pátém týdnu se medvědům otvírají vnější zvukovody – začínají slyšet, oči mají otevřené už od třetího týdne, čich jim začíná plně fungovat až po 50 dnech života.

Diváci večerníčků pana Chaloupka si jistě dokážou představit, jak jsou medvíďata hravá, zvědavá a plná chuti do života. Úmrtnost mláďat v prvním roce je však vysoká, celých 25–30%. Dobrá medvědí matka učí své potomky všem pravidlům, jak by se měl správný medvěd chovat a co se všechno dá a nedá jíst. Po dvou letech by již medvíďata měla být soběstačná, pohlavně dospívají v 3.–6. roku života. Medvědi se dožívají vysokého věku, většinou 20–30 let. Věkově dobře strukturované populace jsou žádoucí, neboť dominantní samci dokážou regulovat početnost populace tím, že požívají neopatrná medvíďata. Naopak v populacích, které mají intenzivním lovem vychýlenou strukturu populace směrem k mladým jedincům, přirozené mechanismy regulace fungují hůře a může docházet k přemnožení. Například na Slovensku se jen 2,6% populace dožívá 20 let a průměrný věk medvěďů je zde jen necelých 9 let.

Medvědi jsou ze všech evropských velkých šelem nejvíce ohroženi ničením biotopů – přirozených lesů. Rozmanitost živočišných a rostlinných druhů v lesích s vysokým podílem odumřelého dřeva a vrstevnatou porostní strukturou je značná. Právě tady medvědi nacházejí dostatek potravy, když rozhrabávají ztrouchnivělé pařezy a na světlinkách se živí lesními plody. Medvěd hnědý je v legislativě ČR zařazen mezi zvláště chráněné, kriticky ohrožené druhy. Není tedy dovoleno usmrcovat jedince a zasahovat do jejich biotopů. Přesto stát zajišťuje v reálném dopadu jen mizivou ochranu těchto šelem.

trvá zhruba 7–8 měsíců, ovšem samotný vývoj zárodka pouze 8–10 týdnů. Medvíďata se tak rodí velmi malá, 20–25 cm dlouhá, o hmotnosti zhruba půl kilogramu a velmi nevyvinutá, jen slabě osrstěná, bez zubů, hluchá a slepá. Jelikož další vývoj probíhá v zimním brlohu, není to na škodu, na jaře již s medvědicí vylézají 1–4, nejčastěji dva skotačící potomci.

Většinu potravy evropských medvěďů tvoří rostlinná potrava a z živočišné složky jsou to především larvy hmyzu, které medvědi vyhledávají ve ztrouchnivělých kmenech.

Většina posledních pralesů byla v Beskydech vymýcena ve 40. letech 20. století, a tak jsou dnešní hory pokryty z větší části věkově uniformními porosty smrčin pochybného původu. Zbytky přírodních lesů (pralesů) poskytují možnosti k obživě několika jedincům, ovšem z důvodu neexistence klidových zón dochází k častému vyrušování sběrači plodů a houbaři i v přírodních rezervacích a medvědi jsou pak stresováni. Ochrana lesa je mimo několika přírodních rezervací v rámci chráněných krajinných oblastí zcela bezzubá, a tak dále dochází k holosečnému mýcení hodnotných jedlo-bukových porostů a nahrazování monokulturami smrku jen s minimálním podílem listnáčů (viz běžná praxe např. v Javorníkách a Vsetínských vrších). Přitom bukvice jsou pro medvědy klíčovým zdrojem energie na podzim, kdy medvědi nabírají tuk tolik potřebný na úspěšné prezimování.

Vhodné lokality k výskytu medvěda jsou i v Jeseníkách a na Šumavě. Přirozenému osídlení těchto oblastí brání jak fragmentace a zástavba krajiny, tak nelegální lov. Překvapivý výskyt medvěda v roce 2002 v průmyslové oblasti Ostravska u Orlové naznačuje, že někteří medvědi jsou schopni bariéry civilizace nepozorovaně překonávat. Jiní silničnímu provozu bohužel podléhají, jako např. jedinec zabitý kamionem na moravsko-slovenském pomezí u Jablunkova v roce 1996.

S ilegálním lovem si však medvědi sami poradit nedokážou nejen kvůli stále kvalitnější technice, kterou lovci disponují. Dopadení a usvědčení pytláků je komplikované hlavně z důvodu těžko získatelného důkazového materiálu a prakticky žádných svědků. Dalším problémem je všeobecná tolerance k pytlacení velkých šelem a to, že část myslivců nechápe kladnou úlohu šelem v ekosystému.

Zvláštností zárodečného vývoje medvěďů je tzv. utajená březost, kdy se vývoj zárodka po oplodnění zastaví a pokračuje až na podzim. Z toho důvodu porody i navzdory rozdílnému datu početí probíhají ve stejném období.

Medvídata jsou velmi hravá a plná chuti do života.

Pokud medvědi objeví snadno dostupný zdroj potravy, snaží se ho využít v maximální možné míře. Proto je základním předpokladem společného soužití lidí a medvěďů adekvátní ochrana hospodářských zvířat, např. elektrickými ohradníky nebo hlídacími psy tak, aby pro medvědy nejnějněji dostupné zdroje potravy ležely

MEDVĚD HNĚDÝ / *Ursus arctos*

délka až 2m

ocas zakrnělý

hmotnost až 300kg

zákonem chráněný, kriticky ohrožený druh

rozšíření:
pravidelně
se vyskytuje
na území Beskyd ■

v přírodě, mimo zájem lidí. To platí i o odpadcích, které by měly být pravidelně vyváženy nebo zajištěny v kontejnerech tak, aby se do nich medvědi nedostali.

I přes případné ztráty na domácím zvířectvu nebo včelstvech jsou všechny škody hrazeny státem, a to podle zákona o náhradě škod způsobených vybranými zvláště chráněnými živočichy (115/2000 Sb.). Tyto škody jsou často zveličovány, i když ve skutečnosti představují skoro ve všech evropských státech méně než 1% z celkového počtu hospodářských zvířat (konkrétně u medvěďů je to 0,01–0,11%). U nás byl poněkud výstředním případem medvěd ze Vsetínska v létě roku 2000, který způsobil značné škody v celkové hodnotě 192 620 Kč. Tento jedinec, který nejevil přirozenou plachost, byl odborníky odchycen do klece a převezen do ZOO, odkud později utekl a byl nakonec zastřelen. Vzhledem k jeho abnormálnímu chování se mohlo jednat o zvíře uprchlé nebo vypuštěné ze zajetí. Škody „Míšy z Brodské“ tak několikanásobně přesáhly škody všech dalších medvěďů v letech 2001–2005, kdy byl zničen pouze jeden včelín a zabity dvě ovce.

Medvěd jako jediná z našich šelem může skutečně přivodit člověku vážné zranění. Jedná se však o výjimečné případy, kterým lze vcelku účinně předcházet. V zásadě existují dva typy rizikových situací, kdy může dojít ke konfliktu s medvědem. V prvním případě jde o setkání s tzv. synantropním medvědem, který přivykl lidské přítomnosti při konzumaci nezabezpečených odpadků v blízkosti lidských sídel. Ztráta přirozené plachosti medvěďů zvyšuje nebezpečí střetu.

V druhém případě může jít o náhlé vyrušení medvěda lidmi, kteří překročili jeho „osobní prostor“. Takový medvěd se cítí ohrožen, většinou uteče, pokud má kam, ale může i zaútočit, např. pokud se jedná o medvědice s mládětem.

Běžně se ale medvěd snaží lidem vyhýbat. Ve skutečnosti dochází na území Česka a Slovenska denně k desítkám setkání lidí s medvědy, která člověk vůbec nezaregistruje, protože se zvíře v poklidu stáhne do ústraní. Přestože je medvěd schopen jednou ranou usmrtit např. krávu, člověka nepovažuje za svou potravu. Ani na Slovensku v oblastech s velkou koncentrací medvěďů i lidských sídel nebylo za posledních více než 100 let

žádné zranění způsobené medvědy smrtelné.

Veřejné mínění vůči velkým šelmám se mění k lepšímu, ale pomalu. Vlci si získávají sympatie lidí zřejmě díky příbuznosti se psy, jež si člověk v dávných dobách z vlků vyšlechtil, a díky způsobu života ve smečkách, který je podobný uspořádání lidské společnosti. Rys, půvabná kočkovitá šelma, zase upoutá svým elegantním pohybem a nápadně skvrnitým kožichem. Medvědi se stále těší jen malé oblíbenosti díky své velikosti a nevypočitatelnosti. Zkušenosti řady domorodých národů například ukazují, že pouze respekt a porozumění, nikoliv panický strach, může učinit soužití lidí a medvěďů bezproblémovým. ■

Oblíbenou potravou medvěda jsou i zdechliny různých zvířat. Medvěd tak v lese plní důležitou sanitární funkci, protože zabírá šíření nálezů.

